

Roma JAGIEŁŁO, Artur OLSZAŃSKI, Paweł PIEKARSKI

*Słuchacze Centralnego Ośrodka Szkolenia Straży Granicznej
im. Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego – Koszalin*

KSZTAŁTOWANIE SIĘ POLSKIEJ GRANICY PAŃSTWOWEJ PO TRAKTACIE WERSALSKIM

Polska nękana zaborami i wieloletnią niewolą aż do 1918 roku czekała na upragnioną niepodległość. Odzyskanie pełnej suwerenności stało się możliwe dopiero po zakończeniu I wojny światowej (1914 – 1918).

W tym okresie Polacy łączyli swe wizje niepodległościowe z różnymi opcjami politycznymi. Piłsudczycy głosili hasło powrotu do Polski przedzoborowej, chcieli powrotu do tradycji Rzeczypospolitej Obojga Narodów, gdzie utworzone na wschodzie nieduże państwa: litewskie, białoruskie i ukraińskie byłyby powiązane z Polską federacją.

W przeciwieństwie do federalistycznej koncepcji Piłsudskiego, endecy wysuwali ideę inkorporacyjną. Roman Dmowski chciał również powrotu Polski na ziemie wschodnie, ale obawiał się napływu obcego żywiołu etnicznego. W planach obu wodzów politycznych było też odzyskanie zachodnich ziem polskich¹. Jednak bieg wydarzeń nie pozwolił na zrealizowanie w pełni żadnej z tych koncepcji i granice Polski ukształtowały się ostatecznie pod wpływem postanowień traktatu wersalskiego, wojny z Armią Czerwoną, powstania wielkopolskiego, plebiscytów i powstań śląskich.

W styczniu 1919 r. rozpoczęła obrady konferencja wersalska zwyciężczych państw, która ustanowić miała nowy porządek europejski po skończonej wojnie, w tym także ustalić terytorium i granice Polski. Jednak społeczeństwo Wielkopolski wzięło sprawę w swoje ręce, nie oglądając się na uregulowania pokojowe. W Wielkopolsce wybuchło starannie przygotowane powstanie, choć data jego wybuchu – 27 grudnia 1918 roku – gdy do Poznania przybył Ignacy Paderewski i gdy wystąpiły niemieckie bojówki, była przypadkowa. Powstanie pod dowództwem mjr. St. Taczaka zostało przez jego następcę gen. Józefa Dowbor-Muśnickiego przekształcone w fachowe działania militarne.

---

¹ M. Eckert, *Historia polityczna Polski lat 1918 - 39*, Warszawa 1990, s. 30 - 31.

*Powstańcy wielkopolscy przed odwachem w Poznaniu
(źródło: zbiory Wielkopolskiego Muzeum Wojskowego w Poznaniu).*

Gen. Dowbor – Muśnicki dysponował armią liczącą 70 tysięcy żołnierzy. Po zaciętych walkach Niemcy wyparci zostali poza granice Wielkiego Księstwa Poznańskiego². Rozejm z Niemcami z 11 listopada 1918 roku został rozciągnięty również na linię przerwania walki w Wielkopolsce, zaś wyniki powstania usankcjonował traktat pokojowy. Gdy w Wielkopolsce toczyły się walki, zbliżał się dzień inauguracji konferencji pokojowej w Paryżu. Czekano w napięciu na jej wyniki, ona bowiem miała decydować o kształcie terytorialnym wielu państw europejskich.

Powstańcy wielkopolscy na froncie (źródło: reprodukcja ze zbiorów B. Polaka).

---

² J. Topolski, op. cit., s. 313 - 314.

Dzięki walkom u boku państw Ententy, delegacja polska mogła zasiadać na konferencji pokojowej jako „państwo sprzymierzone i zwycięskie”. Zaszczyc ten Polska dzieliła z delegacjami 26 innych państw, m. in. takich jak Ekwador czy Honduras. W dniu 18 stycznia 1919 roku w pałacu Ministerstwa Spraw Zagranicznych na Quai d'Orsay zebrała się po raz pierwszy „konferencja Międzynarodowa dla Preliminariów pokojowych”. Polskę reprezentowało dwóch delegatów: premier Ignacy Jan Paderewski i Roman Dmowski.

Ignacy Jan Paderewski (źródło: reprodukcja ze zbiorów B. Polaka).

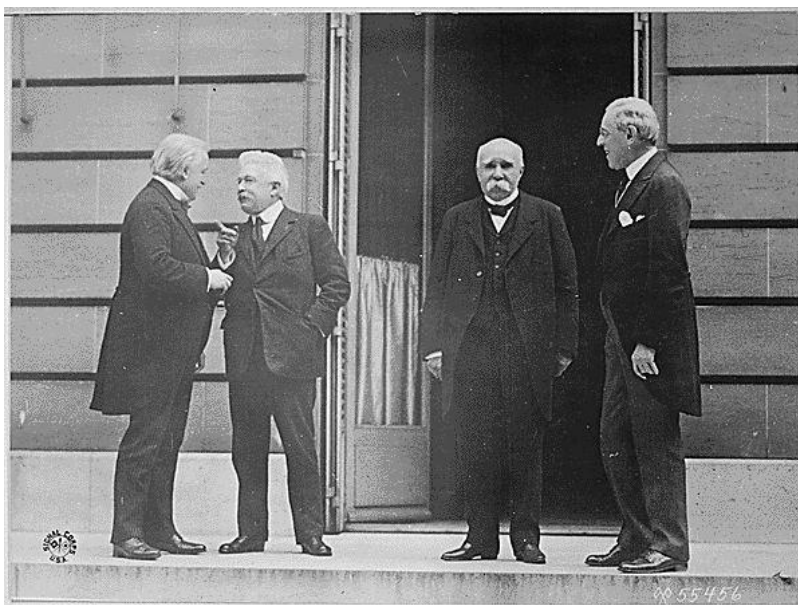
Po raz pierwszy kwestią polską rada zajęła się 22 stycznia³. Powołano komisję do spraw polskich na czele z francuskim dyplomata Cambonem. Zaakceptował on projekt Romana Dmowskiego w sprawie granicy polskiej na zachodzie, południu i północy. Polska granica zachodnia w głównym zarysie miała przebiegać tak jak to miało miejsce w okresie jagiellońskim, tj. z włączeniem Górnego Śląska, na którym przeważał żywioł polski. Na północy w skład państwa polskiego wejść miały Prusy Królewskie wraz z okręgiem kwidzyńskim i gdańskim. Jednak przeciwko temu podziałowi protestowała Anglia, która uważała go za zbyt daleko idący dla Polaków, a krzywdzący dla Niemców. Toteż o przynależności Górnego Śląska i Prus Wschodnich zdecydować miał

³ J. Osica, *Powrót na mapę Europy*, Warszawa 1989, s. 94.

plebiscyt, zaś Gdańsk uzyskał status Wolnego Miasta pod patronatem Ligi Narodów⁴.

W dniu 28 czerwca 1919 r. w Sali Zwierciadlanej pałacu wersalskiego pod Paryżem odbyła się uroczystość podpisania traktatu pokojowego.

Ze strony Polski podpis złożyli Ignacy Paderewski i Roman Dmowski. Traktat został ratyfikowany przez Sejm 31 lipca 1919 roku. Dodatkowo Polska, jak i inne nowo powstałe państwa, musiała podpisać tzw. *Traktat mniejszościowy*, który gwarantował ochronę mniejszościom narodowym. Układ wersalski potwierdzał powrót w granice Polski poznańskiego (po stronie niemieckiej pozostawały jedynie Skwierzyna, Międzyrzecz, Babimost i Wschowa) oraz Pomorza Gdańskiego bez Gdańska⁵. Na Śląsku oraz Warmii i Mazurach miały odbyć się plebiscyty, gdzie miejscowa ludność miała wypowiedzieć się, do którego państwa chce przynależeć.

Wielka czwórka w Wersalu: Vittorio Orlando, David Lloyd George, Georges Clemenceau, Woodrow Wilson (źródło: H. Zieliński, Historia Polski 1914 – 1939, Wrocław 1982, s. 93).

---

⁴ H. Dominiczak, op. cit., s. 216; M. Eckert, op. cit., s. 50.

⁵ M. Eckert, op. cit., s. 50 - 51, W. Dobrzycki, *Polska granica zachodnia 1918 - 1945*, Warszawa 1969, s. 122.

Przed plebiscytem Niemcy rozwinęły wielką akcję propagandową, co doprowadziło do wybuchu w nocy z 16 na 17 sierpnia 1919 roku pierwszego powstania śląskiego. Zostało ono po 10 dniach stłumione przez Niemców i rozpoczęły się liczne represje.

*Polski plakat plebiscytowy na Śląsku
(źródło: Ilustrowany atlas historii Polski, Warszawa 2006, s 228).*

Po przystąpieniu na teren plebiscytu komisji międzysojuszniczej rozpoczęto przygotowania do plebiscytu, jednak pod koniec sierpnia 1920 roku wybuchło drugie powstanie śląskie. Przewaga Niemiec na terenie objętym plebiscytem zaczęła się diametralnie powiększać, bowiem w myśl traktatu wersalskiego w plebiscycie „*mógł uczestniczyć każdy, kto urodził się na obszarze podlegającym plebiscytowi*”, stąd z głębi Niemiec napłynęło ok. 250 tysięcy osób. W wyniku danych z plebiscytu z dnia 20 marca 1921 r., który miał rozstrzygać przynależność Górnego Śląska, okazało się, że 40% Ślązaków głosowało „za Polską” a 60% „za Niemcami”. Obawiając się utraty Śląska Wojciech Korfanty ogłosił rozpoczęcie trzeciego powstania śląskiego. Powstanie to spowodowało wytyczenie w październiku 1921 r. nowego zarysu granicy. Po polskiej stronie miało znaleźć się około 30% terytorium Śląska, m. in. Katowice, Pszczyzna (część uprzemysłowiona, zamieszkała przez

46% ludności), Niemcy zaś otrzymały Bytom, Gliwice, Racibórz i 76% kopalń węgla⁶.

Gen. Szeptycki na czele Wojska Polskiego wkracza do Katowic – 22 czerwca 1922 r. (źródło: Ilustrowany atlas historii Polski, Warszawa 2006, s 230).

Podobny plebiscyt odbył się również na Warmii, Mazurach i Powiślu, w podobnie trudnych dla Polaków warunkach, przy wzmożonej propagandzie niemieckiej i manipulacjach. W jego wyniku za przynależnością do Niemiec opowiedziało się ponad 90% mieszkańców tych ziem. Polsce przyznano jedynie 8 gmin (3 na Mazurach i 5 na Warmii)⁷.

Granica na wschodzie wytyczona została na mocy traktatu ryskiego z 18 marca 1921 roku, będącego konsekwencją działań wojennych Józefa Piłsudskiego na wschodzie. Traktat ten ustalał nową granicę Polski ze Związkiem Sowieckim⁸.

Nowe państwo polskie po wytyczeniu granic i przeprowadzonych delimitacjach obejmowało obszar 388 634 kilometrów kwadratowych, czyli prawie 345 000 kilometrów mniej niż przed rozbiorami. Pod względem wielkości Polska zajmowała 6 miejsce w Europie

---

⁶ M. Eckert, op. cit., s. 54; J. Osica, op. cit., s. 110 – 111; J. Topolski, op. cit., s. 315 - 316.

⁷ J. Topolski, op. cit., s. 316; H. Dominiczak, op. cit., s. 216.

⁸ H. Dominiczak, op. cit., s. 214 - 215, J. Eckert, op. cit., s. 44 - 45.

(po ZSRR, Niemczech, Francji, Hiszpanii i Szwecji) z ludnością liczącą ponad 27 milionów osób, co dawało jej również 6 miejsce⁹.

Granice Polski odrodzonej (źródło: zbiory W. Grobelskiego).

Ogólna długość granic II Rzeczypospolitej wynosiła 5 529 kilometrów, w tym 140 granicy morskiej. Najdłuższą granicę miała Polska z Niemcami – 1 912 kilometrów, następnie ze Związkiem Sowieckim – 1 412, z Czechosłowacją – 984, z Litwą – 507, z Rumunią – 349, z Wolnym Miastem Gdańskim – 121 i z Łotwą – 109 km. Kształt terytorium nowego państwa i jego granic ułożył się niekorzystnie pod względem politycznym, jak i geograficznym¹⁰.

Jeżeli przyjrzeć się bliżej tym granicom, to najdłuższą z nich była granica polsko – niemiecka. Ustalona wolą mocarstw zachodnich przypominała swoim przebiegiem tę, jaką miała Polska w okresie jagiellońskim po odzyskaniu Pomorza Wschodniego z Gdańskiem po wojnie trzynastoletniej. Granica zachodnia była bez oparcia o warunki fizyczno – geograficzne, rozpoczynała się na południu od styku granicy polsko – czechosłowackiej leżącego przy ujściu Olzy do Odry. Opierała się o jeziora, rzeki, bagna i lasy, by korytem rzeki Starej Piaśnicy dojść do Bałtyku¹¹. Wolne Miasto Gdańsk na mocy artykułu 104 traktatu wersalskiego

⁹ H. Dominiczak, op. cit., s. 217.

¹⁰ Tamże, s. 218.

¹¹ Dominiczak, op. cit., s. 224 - 225.

należało do polskiego obszaru celnego i w porcie powstała wolna strefa. Poza tym Polska mogła bez żadnych ograniczeń swobodnie używać i posługiwać się wszystkimi drogami wodnymi, dokami, basenami koniecznymi dla importu i eksportu. Polska miała też władztwo nad Wisłą, całą siecią kolejową i w obrębie Wolnego Miasta oraz komunikację pocztową, telegraficzną i telefoniczną między Polską a portem gdańskim. Przedstawicielem Ligi Narodów w Gdańsku był wysoki komisarz, zajmujący się głównie rozstrzyganiem kwestii spornych.

Dla Polski istotne było włączenie miasta wraz z przyległym terenem liczącym 1 893 km² do polskiego obszaru celnego. Można było przez to sprawować kontrolę nad życiem gospodarczym miasta, zarządzać drogami oraz samym portem. Jednak względy polityczne zniemczonego zarządu miasta, a co za tym idzie dążenie do zbliżenia z Niemcami spowodowały, iż odebrano realnie Polakom wiele z uprawnień jakie im nadano na konferencji wersalskiej, jak chociażby prawo bezpośredniego zarządu nad portem gdańskim w 1920 roku i powierzono go Radzie Portu i Dróg Wodnych czy przekazano administrację celną urzędnikom gdańskim, czyli głównie Niemcom z prawem wymierzania i poboru ceł należnych Polsce¹².

Rozeznanie to utrwaliło przekonanie o konieczności utrzymania dwóch systemów granicznych, odmiennego dla wschodu i zachodu. Dla wschodu bowiem niezbędny był system zabezpieczający granicę głównie pod względem polityczno – wojskowym, dla zachodu i południa – system zabezpieczający granicę głównie pod względem ekonomicznym¹³.

Warto wiedzieć, iż dopiero po ustabilizowaniu się sytuacji w kraju i ustaleniu granic następowały zmiany stabilizujące system ich ochrony. Do 1928 roku na granicy zachodniej i południowej, a do 1924 roku na granicy wschodniej wciąż jeszcze dokonywano zmian w systemie ochrony granic, zmieniano całe formacje graniczne, zastępując stare nowymi. I tak dla granicy wschodniej stabilizującym systemem stał się 1924 rok – po utworzeniu Korpusu Ochrony Pogranicza, zaś dla granicy zachodniej i południowej 1928 rok – po zorganizowaniu Straży Granicznej.

Stworzenie dwu odrębnych formacji różniących się w swoim charakterze i strukturze okazało się niezbędne z powodu istnienia dwu różniących się systemów politycznych, pomiędzy którymi znalazła się Polska – komunistycznego na wschodzie i kapitalistycznego na zacho-

---

¹²J. Eckert, op. cit., s. 55; H. Dominiczak, op. cit., s. 233 - 234.

¹³Tamże, s. 249.

dzie i południu kraju. Obie formacje przetrwały do końca istnienia II Rzeczypospolitej¹⁴.

Bibliografia

Dobrzycki W., *Polska granica zachodnia 1918 – 1945*, Warszawa 1969.

Dominiczak H., *Granice państwa i ich ochrona na przestrzeni dziejów 966 – 1996*, Warszawa 1997.

Eckert M., *Historia polityczna Polski lat 1918 – 1939*, Warszawa 1990.

Ilustrowany atlas historii Polski, Warszawa 2006.

Osica J., *Powrót na mapę Europy*, Warszawa 1989.

Topolski J., *Historia Polski, od czasów najdawniejszych do 1990 r.*, Warszawa 1994.

Zieliński H., *Historia Polski 1914 – 1939*, Wrocław 1982.

Jagiełło Roma, Olszański Artur, Piekarski Paweł; Kształtowanie się polskiej granicy państwowej po Traktacie Wersalskim, Biuletyn Centralnego Ośrodka Szkolenia nr 2/08, Koszalin 2008.

---

¹⁴ J. Osica, op. cit., s. 293; H. Dominiczak, op. cit., s. 395.